

Oponentní posudek disertační práce
PhDr. Petry Müllerové
Komunikace učitelů a žáků ve výchovně-vzdělávacím procesu

P. Müllerová se ve své disertační práci zaměřila na aktuální téma současného českého školství, a to na problematiku komunikativních schopností žáků a pedagogů ve výchovně-vzdělávacím procesu. Cílem její práce bylo utřídit poznatky týkající se komunikace z hlediska sociálního, pedagogického, psychologického a jazykového i z hlediska historie jejího zkoumání a následně realizovat jedno průzkumné šetření a dvě výzkumné studie.

Předložená disertační práce obsahuje 179 stran textu (včetně seznamu použité literatury, pramenů a internetových zdrojů), 13 příloh a abstrakt disertační práce v českém, anglickém a německém jazyce.

Východiskem pro její zpracování bylo studium 85 odborných publikací, pramenů a elektronických zdrojů. Z tohoto počtu je 17 publikací citováno v anglickém jazyce. Práce je rozdělena na část teoretickou, praktickou a přílohovou.

Teoretická část disertační práce je přehledně strukturovaná. Skládá se ze čtyř kapitol dále členěných na podkapitoly. Lze ji tematicky rozdělit do tří částí. První kapitola (*Komunikace*) pojednává všeobecně o komunikaci se zaměřením na komunikaci sociální, pedagogickou a jazykovou. Další dvě kapitoly (*Verbální komunikace*, *Neverbální komunikace*) jsou již úžeji zaměřeny na základní druhy komunikace a věnují se aspektům, které ovlivňují komunikaci z hlediska dovedností a komunikačních kompetencí. Poslední kapitola teoretické části disertační práce (*Některé aspekty ovlivňující komunikaci ve výchovně-vzdělávacím procesu*) blíže specifikuje oblasti, které se podílejí na efektivitě pedagogické komunikace.

Hodnocení teoretické části disertační práce

Zpracování jednotlivých kapitol svědčí nejen o znalosti autorky příslušné české i zahraniční literatury, ale i o její schopnosti propojovat teoretické poznatky s vlastní zkušeností. Kapitoly, které na sebe postupně navazují, umožňují širší pohled na problematiku a jsou potřebné pro pochopení následujících částí disertační práce. Autorka v nich ve značné šíři a z mnoha aspektů předkládá podstatu sledovaných problémů. Opírá se přitom o názory našich i zahraničních odborníků, které doplňuje vlastními postoji.

P. Müllerová v této části disertační práce doplňuje v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání komunikativní kompetence a předkládá náměty k rozvíjení komunikativních schopností obou účastníků výchovně-vzdělávacího procesu, tj. učitelů i žáků. Za přínosné považují její doporučení pro zlepšení komunikačních schopností budoucích učitelů. Celá práce poukazuje na skutečnost, že rozvoj komunikativních schopností není nutný jen pro kultivovanost projevu, ale i pro vyučovací proces, kde přispívá k vzájemnému porozumění obou aktérů.

Autorka v této části disertační práce prokázala schopnost teoretického myšlení i nadhledu. Je nutné ocenit i promyšlenou strukturu práce.

Praktická část disertační práce obsahuje čtyři kapitoly a je rozdělena do dvou základních částí. První z nich seznamuje s metodologií průzkumných šetření a následující kapitoly jsou pak řazeny podle sledu prováděných šetření (*Výzkumná oblast, téma a cíle šetření č.1; Výzkumná oblast, téma a cíle průzkumného šetření; Výzkumná oblast, téma a cíle šetření č.2*).

P. Müllerová ve svém prvním výzkumném šetření pomocí Studentova T-testu ověřovala, zda návštěva volitelného předmětu Mediální výchova ovlivňuje úroveň komunikativních schopností žáků. Při tomto ověřování dospěla k věcně korektnímu závěru, že rozdíl mezi úrovní komunikativních schopností u žáků, kteří volitelný předmět navštěvovali a úrovní komunikativních schopností u žáků, kteří předmět nenavštěvovali, není statisticky významný. Tento výsledek může být také způsoben (mimo jiné) poměrně malým vzorkem respondentů (28 žáků). Při popisu procedury ověřování statistické významnosti výsledků se místy objevují nepřesná a málo obratná vyjádření.

Dále autorka provedla průzkumné šetření, zda učitelé českého jazyka zařazují do svých hodin mluvní cvičení (138 respondentů ze škol Olomouckého kraje) a zaměřila se na zjištění případných rozdílů ve vyjadřovacích schopnostech u učitelů s kratší pedagogickou praxí (méně než 5 let) a s delší pedagogickou praxí (118 učitelů s kratší praxí, 159 učitelů s delší praxí).

Hodnocení praktické části disertační práce

Plánovaná průzkumná šetření prokázala význam komunikativní výchovy, poukázala na možnosti využívání mezipředmětových vztahů při rozvíjení komunikace a uvedla možná pravidla komunikace mezi učiteli a žáky. Přínosem pro rozvíjení komunikativních dovedností

jsou autorkou uváděné jazykové hry, které mohou u žáků podnítit kreativitu a snahu o výstižné formulování myšlenek a zlepšování pohotovosti v komunikaci.

Pozornost si zaslouží i přílohy disertační práce, ve kterých P. Müllerová vedle použitých dotazníků a jejich vyhodnocení uvádí např. osnovy volitelného předmětu Mediální a komunikační výchova, seznam volitelných předmětů, ve kterých probíhal výzkum č. 1, výsledky průzkumného šetření neverbální komunikace u žáků 9. ročníků (78 respondentů) a šetření zaměřené na neformální autoritu učitele z pohledu žáků 8. ročníků (178 respondentů), návrhy vlastních komunikačních pravidel se žáky, kartotéku oblíbených jazykových her a výsledky výzkumu problematiky cizích slov.

Připomínky k práci:

1. Někteří z autorů uváděných v textu se neobjevili v seznamu literatury (viz např. s. 84-86).
2. V práci zůstalo několik neopravených překlepů.
3. Seznam použitých zdrojů pod názvem Seznam použité literatury mohl být lépe utříděn. Internetové zdroje nelze včlenit do literatury. Také název této části práce je jinak uváděn v obsahu a jinak v textu.
4. Považuji za nadbytečný popis fází vědeckého výzkumu (s.95).

Náměty k diskusi při obhajobě disertační práce:

1. Zařazování mluvních cvičení ve výuce českého jazyka autorky disertační práce.
2. Návrhy dalších možných bádání, které by navazovaly na disertační práci.

Závěr

Disertační práci P. Müllerové lze považovat za jeden z příspěvků k problematice komunikativních schopností žáků a pedagogů ve výchovně-vzdělávacím procesu. Výsledky získané výzkumným šetřením přináší konkrétní podněty pro zkvalitnění pedagogické praxe. Z celé disertační práce vyznívá zájem autorky o vybrané téma i její snaha o jeho obohacení.

Autorka prokázala značnou sečtělost a znalost práce s naší i zahraniční odbornou literaturou a prameny, schopnost realizace výzkumných šetření, a tím i schopnost vědecké činnosti.

Disertační práce je přehledně uspořádaná, má dobrou formální úpravu. Cíl práce byl splněn.

Publikace autorky jsou v dostatečné míře zaměřeny na problematiku sledovanou v disertační práci.

Vzhledem k uvedeným skutečnostem navrhuji disertační práci PhDr. Petry Müllerové k obhajobě.

V případě úspěšné obhajoby disertační práce navrhuji, aby byla PhDr. Petře Müllerové udělena vědeckoakademická hodnost Ph.D. ve vědním oboru Pedagogika.

V Olomouci dne 3. 5. 2010

.....
doc. PhDr. Drahomíra Holoušová, CSc.

oponentka disertační práce

POSUDEK DISERTAČNÍ PRÁCE

Komunikace učitelů a žáků ve výchovně-vzdělávacím procesu

Autorka: PhDr. Petra Müllerová

Posuzovaná disertační práce se zabývá „jedním ze stěžejních aspektů současného českého školství, tj. problematikou komunikační kompetence“ (s. 9). Propojeno s formulací názvu práce lze očekávat poznatky o komunikační interakci mezi hlavními komunikanty ve školské praxi – učitelem a žákem.

Struktura teoretické části svědčí o promyšleném záměru shromáždit a důkladně popsat podstatná teoretická východiska, jež slouží k vysvětlení všech kontextových faktorů ovlivňujících předmět zkoumání – komunikaci učitelů, zejména však komunikační schopnosti žáků ve vybrané situaci. Sledovaná skupina žáků byla vymezena charakterizačním znakem absolvent/neabsolvent předmětu Mediální výchova. Praktická část posuzované práce čerpá z rozsáhlé dotazníkové sondy.

Teoretický základ pro uvažování o problému tvoří souhrn dosažitelných poznatků o komunikaci. Zde autorka kombinuje poznatky z oblasti pedagogiky (kapitola 1.3) a poznatky o komunikaci z hlediska jazykového (kapitola 1.4). Vzhledem ke konstantnosti vnitřních zákonitostí edukačního procesu a k tomu, že tento proces lze modifikovat jen ve vnějších (realizačních) aspektech, lze pochopit respektování i starších prací, např. Průchových ze 70. let minulého století. V kapitole 1.4 však postrádám mnohé relevantní informace. Teoretické výklady o posuzování komunikace z hlediska jazykového čerpají v klíčové části (o záměru komunikace) z jednoho zdroje učebnicového charakteru (M. Čechová a kol. Čeština – řeč a jazyk, s. 362–364) a nemohly pak být pro svou kondenzovanost dostatečným teoretickým východiskem pro konstatace o reálné (autorkou sledované) komunikaci. Zde není příliš jasné, zda autorka shromáždila teoretické poznatky pro projevy psané či mluvené, pro komunikaci situačně nevymezenou, či pro komunikaci, jejíž realizace se uskutečňuje v daných, i když výrazně modifikovatelných podmínkách (tedy komunikaci učitel – žák).

Např.:

- a) Pojmy *záměr* komunikace, či *smysl* komunikace jsou podle mého názoru vyloženy nepřesně: „...Komunikát se neskládá jen z tématu a obsahu, další jeho částí je smysl.

Tím se rozumí obsahově-sémantický komplex, který je vytvářen v mysli příjemce na základě obsahové náplně vložené do komunikátu autorem spolu s jeho stylem.“ (s. 32). Nepřesnost se projevuje i v praktické části, kdy není, podle mého názoru, zřetelně pojat vztah *téma – obsah – funkce* (záměr, účel) komunikace v mediální výchově. Položka „obsah“ je naplněna minimálně.

- b) Rozdíly v percepci při odhalování záměru (či smyslu?) jsou spatřovány v „různém podtextu“ (s. 32). V práci, která se zabývá komunikáty fungujícími v organizované činnosti, lze očekávat hlubší ponor do zákonitostí onoho „podtextu“, který byl prostředím pro tu komunikační činnost, jíž autorka věnuje pozornost. Vždyť i ten je analyzovatelný – v pedagogické, zejména edukační komunikaci neprobíhá spontánní komunikace s proměnlivým záměrem, jako je tomu v komunikaci mimo edukační prostředí. Role komunikantů i jejich případné modifikace jsou v didaktické a lingvodidaktické literatuře popsány poměrně přesně.
- c) Definování jednotek komunikace (část 1.4.1) postrádá informaci o jednotkách komunikace v projevu mluveném, vždyť mluvená komunikace – a edukační zejména – neprobíhá ve „větách“ a „souvětích“.
- d) Chvályhodné je to, že si doktorandka uvědomuje nutnost připomenout komunikační kompetence klíčového komunikanta (žáka) zmínkou o ontogenezi řeči. Škoda jen, že období batolecí, ale i období předškolní je podáno přesvědčivě s použitím byť z literatury čerpaných jazykových vyjádření, avšak pro období, v němž se nacházejí děti podrobené výzkumu, se píše jen velmi obecně. Této kapitole sice nelze upřít, že je psána se schopností proniknout do podstaty problému, argumenty v podobě příkladů (viz o položce „*obsah*“ výše) však chybí.

Přínos práce lze vidět v tom, že autorka chápe předmět Mediální výchova, tedy předmět průřezový, za užitečný jen tehdy, bude-li vést žáky k pochopení sdělovaných obsahů a ke schopnosti reagovat na ně (mluvenou nebo psanou formou).

Doktorandka se soustředila především na komplex obecných pedagogických problémů souvisejících s komunikací ve vybraném typu výuky. Prokázala tak, že chápe jejich univerzální platnost a je schopna identifikovat je při hodnocení učitelovy činnosti a míry žakovy edukace. Avšak teprve zkoumání některého z faktorů **reálně** tuto činnost ovlivňujících by doktorandce pomohla zkonkretizovat mnohá tvrzení, přinést řešení některých z nich, čímž by byly skutečně podány nové poznatky o komunikaci mezi učitelem a žákem.

Rozsáhlá zjištění získaná z dotazníků totiž vypovídají pouze o postojích zúčastněných komunikantů ke klíčové činnosti - komunikaci, nikoli o ní samé. Doktorandka se tím, že nepracuje s konkrétním materiálem (s reálnými komunikáty žáka či učitele, s průběhem uskutečněné hodiny, s reálnými materiály tvořícími obsah předmětu Mediální komunikace), zůstává na úrovni teorie o komunikaci učitelů a žáků. Informace získané dotazníky jsou interpretací skutečného stavu, interpretací, jež je usměrňována, ba dokonce přímo řízena otázkami dotazníku. (Při použití této metody však nelze postupovat jinak.). Nedostatečné odlišení mezi skutečnostmi, které lze zjistit dotazníkem, a realitou, jež by měla sloužit k odpovědi na vytýčené otázky, je zřejmý např. v konstatování na s. 167: „Tímto šetřením jsme jen chtěli zjistit, jestli učitelé věnují prostor ve výuce rozvoji klíčových kompetencí...“. Domnívám se, že byl zjištěn pouze úmysl věnovat prostor uvedeným činnostem.

Je nutno poznamenat, že práce má velmi solidní formální úpravu, množství vyobrazení je užitečným doplňkem verbálně podaných informací.

Otázky k obhajobě:

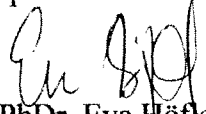
Komentář k bodům a) – d) výše bude vhodné propojit s následujícími otázkami:

- V čem spočívala „lingvistická výuka“ v předmětu mediální výchova? Užitečné bude vztažení ke komunikačním kompetencím – žakovým schopnostem percepčním i produkčním.
- Co je podle autorky obsahem činnosti, která je nazvána „nácvik projevu zprostředkovaný mluvními cvičeními“ (s. 183)?
- Jeden ze závěrečných komentářů (s. 139) obsahuje ve druhém odstavci pojmy, které musí učitel českého jazyka naplnit konkrétním (lingvistickým a lingvodidaktickým obsahem) a ten pak realizovat v konkrétní výukové činnosti. Uveďte prosím konkrétní obsah pojmů: **pohotovost ve vyjadřování, prohloubení kreativity, zlepšování logičnosti výpovědi.**

Závěr:

Práci doporučuji k obhajobě. V případě uspokojivých reakcí na podněty obsažené v posudku a na položené otázky doporučuji, aby byl PhDr. Petře Müllerové přiznán titul Ph.D.

V Ostravě 2. května 2010

Doc. PhDr. Eva Höflerová, Ph.D.

oponentka práce